

הקיבוץ בהלכה

אסופת מאמרים

בהוצאת

קבוצת שעלבים

בשיתוף

"יד שפירא" – אלון שבות

האגף הדתי במחלקת הנוער והחלוץ של ההסתדרות הציונית העולמית

חברי המערכת
הרב רפאל אויערבך, הרב שמעון ויזר, שמואל עמנואל

©

ה'תשמ"ד

שעלבים
קבוצת פועלי אגודת ישראל להתיישבות שיחופית בע"מ
ד"נ אילון 73225

תוכן הענינים

9	הרב דוד בן-ציון קליין	מכתב ברכה
11		עם הקובץ
15	יעקב ברונר	"עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלקיך"

השותפות והשיוון

		חברה לתורה ועבודה של רבני ירושלים
25	הרב שבתי דב רוזנטל	לפני שמונים שנה
31		"שטר התקשרות" של חברת "אהבת שלום"
35	הרב אלימלך בר-שאוּל זצ"ל	קנין וחברה
43	הרב יעקב פילבר	שלמות האדם וחיי השיתוף
47	הרב שלמה אבינר	השיתופיות והשיוון
53	שמואל עמנואל	על השיתופיות והשיוון בקיבוץ התורתי
59	אפרים יעיר	שלי ושלך
65	הרב שלמה אבינר	חטאת ציבור מול חטאת יחיד
71	הרב הושע רבינוביץ	ערבות בקהילה שיתופית
93	הרב שלמה אבינר	מושב שיתופי?
95	ד"ר משה זקס	הסתפקות במועט כערך מהותי בדרכי התורה ובחיי הקיבוץ התורתי

השיתופיות לאור ההלכה

101	משה אונא	הקבוצה בעיני ההלכה
104	פרופ' מנחם אלון	תקנות הקהל ומשמעותן לחברה הקיבוצית תוקפן ההלכתי של החלטות האסיפה
107	שמואל עמנואל	להגבלת הוצאות חתונה

111	הרב שלמה אבינר	כח הרוב
115	אהרן נחלון	"ולקחתם לכם..." — משלכם
118	ד"ר יוסף בורג	תגובות
121	מאיר אור ז"ל	הקנין בקבוצה לעניני הלכה
125	אהרן נחלון	הקנין בקבוצה לעניני הלכה
135	הרב מאיר שלזינגר	החברות הקיבוציות-שיתופיות לאור ההלכה
139	הרב יעקב אריאל	חיי ההלכה בקיבוץ
179	הרב נפתלי בר-אילן	הקיבוץ כשותפות וכקהילה בהלכה
189	הרב משה גנץ	הבעלות על רכוש הקיבוץ
		מושג הערכות במצוות אצל
193	צוריאל אדמנית ז"ל	חכמינו הראשונים

בחיי יום-יום

197	הרב הלל ברוקנטל זצ"ל	גישתנו למצוות השמיטה
		דרכנו ביישומה של ההלכה
201	הרב קלמן כהנא	בהתיישבות החקלאית
217	שמואל עמנואל	תכנון תורתי לקיבוצים הדתיים
225	הרב שמעון וייזר	חבר הקיבוץ ורכושו
227	הרב משה גנץ	החבר ורכוש הקיבוץ
230	הרב משה גנץ	החבר ורכוש הפרט
231	הרב שלמה אבינר	אבדן ציוד ומוסר עבודה
233	הרב רפאל אויערבך	אחריותו של רכז קניות
235	הרב שלמה אבינר	הלכות כספים בקיבוץ
251	הרב נפתלי בר-אילן	פקדונות חברים
253	משה אונא	אורח צדקה בקבוצה
261	ד"ר ידידיה כהן	גמילות חסדים וצדקה בקבוצה
273	הרב נפתלי בר-אילן	בעלות על "תקציב אישי"
275	הרב נפתלי בר-אילן	הכתובה בקיבוץ
277	הרב יוסף אפרתי	חברות נשים בוועד מקומי בישוב שיתופי
		נספחים:
285		תשובת הרב משה אויערבך זצ"ל
286		חוות-דעת הרב דוד צבי הופמן זצ"ל

מינוי נשים לתפקידי ציבור והשתתפותן

291	הרב יונה דברת	בהצבעה באסיפה בישוב השיתופי
313	הרב שלמה אבינר	הלכות לשון הרע בקיבוץ
321	הרב משה גנץ	נצירת הלשון באסיפת חברים
323	הרב משה גנץ	שמירת סודיות בדיוני ועדות
325	הרב רפאל אויערבך	כיבוד הורים באסיפת חברים
331	הרב רפאל אויערבך	קריאת חמיו וחמותו בשם הפרטי
335	הרב שלמה אבינר	דין ודברים בין חבר ומוסדות הישוב
339	צוריאל אדמנית ז"ל	היחיד והציבור בחיים הדתיים של הקבוצה
347	הרב נפתלי בר-אילן	בין הורים למחנכים
349	הרב רפאל אויערבך	האחריות — על מי?
353	מאיר שילוח	ההלכה ויישומה בחברה הקיבוצית-שיתופית
357	הרב רפאל אויערבך	קידוש בשבת בבתי ילדים
359	הרב משה גנץ	עירוב תבשילין בקיבוץ

הרבנות בקיבוץ

363	הרב מאיר שלזינגר	הרב בקיבוץ
371	הרב שלמה אבינר	להיות רב בקיבוץ
377	ד"ר ידידיה כהן	רבנות בקיבוץ
387	הרב רפאל אויערבך	בתוככי אחים שבשדות
403	הרב שלמה אבינר	מעמד הרב או מעמד הישוב?

יגיע כפיך כי תאכל

407	הרב יחזקאל ליכטנשטיין	תורה ומלאכה
417	יונה עמנואל	אהב את המלאכה
		נספח:
429	הרב קלמן כהנא	החיוב ללמד בנו אומנות
		המעבר ממלאכה עפ"י שיטת ר' ישמעאל
433	הרב משה לוינגר	למלאכה עפ"י שיטת רשב"י
436		רשימת המשתתפים בקובץ
438		רשימת המאמרים שפורסמו בעבר

מכתב ברכה מהרב דוד בן-ציון קליין שליט"א רבו של המושב השיתופי "יסודות"

נתבקשתי לכתוב הערכה על הקובץ שעומד לצאת לאור על ידי קיבוץ שעלבים. עברתי על כמה דברים, ומצאתי בו הרבה דברים טובים על עניינים אקטואליים; מאמרים ותשובות נוגעים להלכה ולמעשה בקיבוצים ובמושבים שיתופיים, מסודרים בטוב טעם ודעת כמו: השותפות והשוויון הכללי והרוחני, כוח ההחלטה של הרוב, וכל מיני שאלות המתעוררות בחברה שיתופית בקיום המצוות: ארבעה מינים, תקנות הקהל לגבי חובותיהם וזכויותיהם של השותפים, הערבות בקהילה שיתופית, יסודות שיתופיים במצוות שבין אדם לחברו, הכנסת אורחים, תפקידי הרב בישוב. וכן שאלות מיוחדות המתעוררות בקיום מצוות התלויות בארץ במשק שיתופי כגון ראשית הגז, האכלת תרומה לבהמת כהן (שותף), ערוב תחומים לשם יציאה למרעה עם בהמות השותפים, מעשר כספים ומצוות צדקה וגמילות חסדים ומתנות עניים. וכן מאמרים על קיום מצוות על ידי הצבור, למוד תורה, אהבת המלאכה ויגיע כפיים, וכהנה וכהנה. נהייתי מהקובץ ויישר כוחכם שהקדשתם קובץ מיוחד לעניינים הנ"ל, וחספ'ה' בידכם יצליח.

אמנם מוכרח אני להעיר, שחסרים בספר מאמרים בענייני צניעות בחברה, כפי שראיתי בספר "קדושים תהיו" מאת ר' שמואל כץ הי"ו, ממושב שיתופי ניר-גלים, העוסק בהלכות והליכות בחברה ובתנועת נוער, דברים חשובים בענין זה. וגם נוכחתי לדעת, שישנם ישובים דתיים בהם עדיין נכשלים בעוה"ר בענייני מלבוש, רחיצה בבריכה מעורבת, רקודים מעורבים וכד', והיה מן הראוי לעורר על הצורך בתקון בעניינים שנכשלים בהם בחיים המשותפים ואין כאן המקום לפרט יותר, והיה בזה שכרכם.

וכעת ארשה לי להעיר כמה דברים, ואתחיל ראשית כל בדברי חז"ל במסכת עירובין כ"א ע"ב: דרש רבא, מאי דכתיב "לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים..." (שיר השירים ז' י"ב): אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: רבוננו של עולם, אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות ושבועת שוא ושבועת שקר, "נצא השדה" — בא וראך תלמידי חכמים שעוסקים בתורה מתוך הדחק. ומפרש רש"י ז"ל: "השדה — בני באגא ועובדי אדמה ועוסקין בתורה מתוך הדחק". לומדים אנו ממאמר חז"ל זה, שכל עיקר מעלתם של יושבי

הכפרים ועובדי השדה היא שאין בהם "גזל ועריות" ולומדים תורה מתוך הדחק. וזה אמת ויציב שבחברה שיתופית בישוב חקלאי, האחריות ההדדית בתחום הרוחני באה לידי בטוי בהרבה תחומים כגון קביעת עיתים לתורה אחרי שעות העבודה, כי הדבר מובן ומקובל שאחרי העבודה החבר יכול וחייב להשתחרר מדאגת הפרנסה והעול הרובץ על אדם פרטי וכד'. בחברה השיתופית קיימת גם אפשרות לשחרר חברים לגמרי מעול הפרנסה ללימוד תורה לתקופה מסוימת.

משק משותף יכול להתגבר ביתר קלות וביתר שאת על הקשיים בקיום המצוות התלויות בארץ ובחקלאות, כגון הפרשת תרומות ומעשרות, ערלה, שמירת שבת בענפי החקלאות ושמירת שמיטה בלי להזדקק להיתר המכירה. ובאמת ראינו שאפשר להתארגן מראש לקראת שנת השמיטה בכדי לפתור את הקשיים החקלאיים והכלכליים הגדולים הכרוכים בשמירת המצוה היקרה הזאת, כפי שעושים זאת בישובים שלנו ועוד בודדים אשר הצטרפו לזה. ואין ספק שההתארגנות השיתופית של הישובים הועילה הרבה לפתרון הבעיות המסובכות של פיתוח משק חקלאי מודרני על פי ההלכה.

אמנם מובן מאליו, שכל הדברים הללו תלויים בהרכב החברה ובסוג האנשים שהקימו את החברה ולשם איזו מטרה הצטרפו לקהילה — אם לשם הגשמת אידיאל חברתי-כלכלי גרידא או לשם הקמת קהילה קדושה עם כל מה שמשמע מזה — לחיות לפי דיני התורה הקדושה והשולחן ערוך, ואז אפשר לבנותה על טהרת הקודש. חיי קהילה מסודרים עם תקנות משלה כדי לשמש דוגמה לאחרים, שממנה יראו וכן יעשו. וכמובן עם רב מוסמך, מרא דאתרא במלוא מובן המלה, שכל העניינים נחתכים על פי הוראותיו. כי הרי לא יתכן שיהודים דתיים לא יהיה להם רב בישוב, שאפשר לשאול אותו שאלות המתעוררות יום יום, שעה שעה. כי אם אין רב שידריך בעניינים הרוחניים, חינוך הילדים ובעניינים הכלליים הקשורים בחקלאות — יש חשש שכל איש הישר בעיניו יעשה והמצב הדתי — אפילו אם היה טוב בתחילה — יתדרדר ויפחת בעוה"ר.

על כן, כמו בכל דבר, יש מעלה וחסרון גם בחיים המשותפים, ורק אם מטרת ייסודה של החברה היא בכוונה קדושה וטהורה לשם עבודת ה' ושמירת מצוות התורה בכל פרטיהם ודקדוקיהם — אז היא באמת עולה במעלתה על ישיבת כרכים, כמאמר חז"ל הנ"ל.

ובזה אסיים בברכת התורה,

תשרי תשד"מ

דוד בן ציון קליין
אב"ד יסודות

עם הקובץ

"הקיבוץ בהלכה", ולא "הלכות הקיבוץ". אין מטרתו של קובץ זה לשמש ספר פסיקה הלכתי, אלא בבואה לשאלות המתעוררות בעולמם של הקיבוץ והקבוצה, ובמידה רבה גם במושג השיתופי. צורת החיים השיתופיים שונה במהותה מאורח החיים הפרטי, והיא קובעת לעצמה שאלות ונושאים הלכתיים המיוחדים אך ורק לדפוסי החיים השיתופיים. במשך יובל שנות הקבוצות הדתיות נידונו, קרוב לודאי, שאלות רבות הנובעות מאורח החיים הקיבוצי-שיתופי, אך רק מעט מן היבול התורני הזה הועלה על הכתב, והדברים שפורסמו — פזורים בבטאונים וקבצים שונים, "ואידי דוטר — מירכס" (בבא בתרא י"ד ע"ב).

רבני ההתיישבות ראו לנכון להקדיש את עיקר תורתם שבכתב לסדר "זרעים" — תורתה של ארץ-ישראל, להחיות את קיום מצוותיה של ארץ חמדה. ואכן, בנושאים אלה — רב היבול התורני, ולא במעט בהשראתו ובעידודו של מרן בעל "חזון איש" זצ"ל, ופירסומיהם הרבים של רבני ההתיישבות, של "בית המדרש הגבוה להלכה בהתיישבות החקלאית" ושל "המכון לחקר החקלאות על-פי התורה" — קנו להם שכיחה בעולמם של העוסקים בתורת הארץ ובקיום מצוותיה.

לעומת זאת, דוקא בתחומי השותפות והשיויון, יחיד וציבור, דיני ממונות ושאלות חינוך וחברה — בהם נבדלה הקבוצה הדתית מכל קהילה אחרת — לא רוכזו הדברים אל בית אוצר אחד. את החלל הזה מנסה הקובץ שלפנינו למלא.

עבודתם של חברי המערכת התחלקה לשני מישורים: האחד, ליקוט מאמרים הלכתיים שפורסמו בעבר בבטאונים שונים: ב"עמודים" — בטאון הקיבוץ הדתי, בעלוני הקבוצות, בקבצים ובספרי זכרון; בירורים והכנתם לדפוס. והשני — פניה אל רבני ההתיישבות הדתית-בעבר ובהווה-לתרום מפרי עטם לקובץ המיועד.

לאחר מלאכת העימור באה מלאכת הביורור, ולא כל החומר שנאסף — שובץ בקובץ. הספר רחוק מלהכיל את כל אשר נכתב ואין הוא מתיימר להיות "קיצור שלחן ערוך" שיתופי-קיבוצי. אדרבה, בנושאים שונים הובא יותר ממאמר אחד ולא תמיד מסקנת שני מאמרים — אחידה, ומתוך כך מתבררים הדברים — כדרכה של תורה. כן ברור שפסקי ההלכה שבקובץ לא באו למלא את מקומו של הרב, שהוא הכתובת לפסק הלכה למעשה לאדם מישראל ולכל ישוב וקהילה.

מקריאת כמה מאמרים עלול להוצר הרושם כאילו קיימת בהתיישבות השיתופית כפיפות מלאה של חיי הפרט והציבור להלכה הפסוקה. ברור לנו, כי טרם זכינו לכך, וכוונתנו לחזק את התודעה שכל אורחות החיים בקבוצה הדתית חייבים להיות מושתתים על אדני ההלכה. המאמץ הרצוף וההשתדלות המתמדת לקיום ההלכה ולדקדוק במצוות בחיי יום-יום — הן בין אדם למקום והן בין אדם לחברו ובין אדם לחברה — יוצרים את התשתית שעליה חייבים לבנות את מערכת השאלות והתשובות היחודיות של החברה השיתופית, בה עוסק קובץ זה. ה"נעשה" של ההלכות ה"פשוטות" בחיי יום-יום, קודם ל"נשמע" של ההלכות היחודיות של הקהילה הקיבוצית ושל החבר בקבוצה.

בכוחה של הקהילה הקיבוצית להיות דוגמה לכפיפות להלכה, בכל תחומי החיים — ללא "דירוג" בין מצוות שבין אדם למקום ובין אדם לחברו — ולעיצוב כל סדרי הקהילה על פי ההלכה. המבנה החברתי, הארגוני והשיתופי גם מעניק למוסדות הקהילה אפשרויות נרחבות להכוונה רוחנית של חיי הקהילה, ובוה היא יכולה להיות דוגמה ליתר הקהילות בישראל. כמוכן יש לדאוג לכך שלקהילה יהא רב, מרא דאתרא, אשר ילמד וידריך "את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו" בעניני היחיד והציבור.

על מנת להדגיש את חשיבותה של הרבנות בקהילה הקיבוצית, כללנו בקובץ מדור מיוחד, המוקדש לנושא הרבנות בקיבוץ.

בקובץ כלולים גם מאמרים בנושאי שותפות, שיויון והיחס בין תלמוד תורה ויגיע כפיים. רק מאמרים בודדים העוסקים ביסודות הרעיוניים של הקהילה התורתית השיתופית הוכנסו לקובץ זה. יסודות אלה הם בעלי משמעות רבה להבנת המניעים והמטרות שעמדו ביסוד התארגנות קהילות אלו, כדרך ליצירת חיי תורה שלמים. נקוה שיעלה בידנו להוציא קובץ נוסף, שיעסוק יותר בנושאים אלו.

כאמור, אין הקובץ כולל תשובות הדנות במצוות התלויות בארץ ובהלכות חקלאות. עם זאת, כללנו בו מאמר מקיף מאת הרב קלמן כהנא שליט"א על העקרונות החייבים להנחות את חברי ההתיישבות בכל תחומי ההלכה. זכה הרב כהנא לדון בפני ה"חזון איש" זצ"ל בשאלות אשר התעוררו בהתיישבות ולסכם את פסקיו בהלכה, וזה קרוב ליובל שנים מדריך הוא את רבני ההתיישבות של "פועלי אגודת ישראל" ואת חבריה במצוות התלויות בארץ ובחקלאות על פי העקרונות המפורטים במאמרו זה.

חלק מן המאמרים שהופיעו בעבר בכימות שונות נכתבו כתגובות למאמרים או לדברים שנאמרו, והוצרכו להכניס שינויים במאמרים אחרים. ישנם גם מאמרים אשר היו זקוקים לעריכה מחודשת — אם על ידי המחבר עצמו ואם על ידי

המערכת בתיאום עם המחבר. כל מאמר שלא צויין מקורו בסוף הקובץ — נכתב כולו או ברובו במיוחד לקובץ זה.

כל הקרוב להתיישבות הדתית יודע שקיים שוני רב בין זרמיה השונים, ואף בכל זרם קיימים הבדלים ניכרים בין ישוב לשוב. קבוצת שעלבים השתדלה מאז ומתמיד לפתח קשרים טובים עם ישובים מכל הזרמים, וזאת מבלי לוותר על ייחודה היא. השאיפה הזאת, לקרב קרובים ולראות את הטוב ואת החיובי אצל כל אחד, אף אם הוא בר־פולגתא — עמדה לנגד עינינו בעריכת הקובץ, וגם בשורה זו רוצים אנו להפיץ באמצעות קובץ זה.

רעיון הוצאתו לאור של קובץ זה, עלה לראשונה בשלהי שנת תשמ"א — במלאת שלושים שנה לקבוצת שעלבים. לא מצאנו צורת ביטוי הולמת יותר לרחשי התודה שבלב להשיי"ת על כל הטוב אשר גמלנו, מאשר בכינוסם של דברי תורה ישנים בקנקן חדש. עקב מסיבות שונות נתעכבה הוצאתו של הספר עד כה, ועתה הוא מוגש — "אומר הבא מן החדש" — לציבור, ובראש וראשונה לחברי ההתיישבות הדתית.

תודתנו נתונה לרבנים ולחברים אשר טרחו ושלחו מפרי עטם, לכותבי המאמרים שנתנו רשותם לפרסומם מחדש, למערכת "עמודים" — על הסיוע באמצעות ארכיון המערכת והרשות לפרסום חוזר של מאמרים, וכן לכל המסייעים בעצה טובה.

יעמדו על הברכה על עזרתם להוצאת הספר: המחלקה להתיישבות של "פועלי אגודת ישראל", הקרן לדת חברה ותרבות של "הקייבוץ הדתי" והאגף לתרבות תורנית במשרד החינוך והתרבות. יבורכו הגופים שנשאו עמנו בעול ההוצאה לאור: "יד שפירא" — אלוף שבות, והאגף הדתי במחלקת הנוער והחלוץ. תודתנו נתונה גם למר משה קרסניקר הי"ו מהאגף הדתי אשר טרח עמנו בהבאת הקובץ לדפוס, וכן לעובדי דפוס קואופרטיבי "אחזה" עבור עבודתם המסורה.

כאשר אנו דנים בבעיות של החברה השיתופית הוולונטרית של יהדות התורה בארץ ישראל, לא נוכל שלא להזכיר את אחינו הכלואים בגולת ברית המועצות והמדוכאים תחת שלטון הקומוניזם הטוטליטרי, בתפילה לגאולתם המהירה. הקובץ הזה מציע תשובות הלכתיות לשאלות אשר התעוררו בחברה השיתופית במדינת ישראל, ומופיע בתקופה בה מתרבות השאלות בעניני חברה וכלכלה, משטר ומדיניות ולמרביתן טרם זכינו לתשובה ברורה. תקותנו, שהעיסוק ביסודות ההלכתיים של היחיד והיחד יחזק את העשייה למען חיי צדק ומשפט אמיתיים, ובמהרה "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה".

המערכת

צריך כל איש ישראל לחבב את ארץ ישראל ולבא אליה מאפסי ארץ בתשוקה גדולה, כבן אל חיק אמו. כי תחילת עווננו שנקבעה לנו בכיה לדורות. עליו היה — יען מאסו בה, שנאמר "וימאסו בארץ חמדה", ובפדיון נפשנו מהרה יהיה כתוב "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו", ושם נאמר "אתה תקום תרחם ציון"...

(ספר חרדים)

“עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוקיך”

נפוצה אצלנו הסיסמה של “שלטון התורה” — הדרישה להתמודדות עם כל בעיות החיים, הצבוריים והפרטיים גם יחד, לאור התורה וההלכה. לצערנו התקדמנו רק מעט מאוד בכיוון זה, ובתחומים רבים נשארו הדברים בגדר של שאיפה בלבד. יהדות התורה לא הצליחה להטביע את חותמה במידה הראויה לציון, על החיים הצבוריים, החברתיים, המדיניים והכלכליים במדינה. אפילו הצעד הראשון של בירור הבעיות הכרוכות בהגשמת “שלטון התורה” בכל שטחי החיים, מבחינה תיאורטית בלבד, איננו מבוצע בשיטתיות הדרושה.

בכל זאת זכינו לניצוץ, להתחלה מעשית של “שלטון התורה” המקיף מרבית שטחי החיים, בהתישבות התורתית של “פועלי אגודת ישראל”. בשני גושי ההתישבות של התנועה, באזור נחל שורק ובאזור עמק אילון-מודיעים, נעשים על ידי המתישבים מאמצים רבים לסדר את כל סדרי החיים לפי התורה. החיים המשקיים, הצבוריים והחברתיים מנוהלים לפי חוות דעת הלכתית. בישוים אלה שולטת רק רשות אחת — רשות התורה. אין “התפלגות” בין תורה ודרך ארץ. הכל משולב ומאוחד בשאיפה המרכזית: לקיים תורת ה' ומצוותיו.

ויש לציין במיוחד את המאמצים הרבים אשר נעשו על מנת להחיות ולקיים את המצוות התלויות בארץ. העבודה בשטח זה, היא לא למודית בלבד. חברי הישובים הבינו שהמשימה הזאת מחייבת התארגנות בין-ישובית ולכן הקימו את “המכון לחקר החקלאות ע”פ התורה” בשיתוף עם אישי הלכה, ואת בית המדרש להלכה בהתישבות (ירושלים-שעלבים), ה”כולל” למצוות הארץ ביד-בנימין ועוד. גופים אלה מבצעים פעולות מגוונות בכדי להבטיח את קיום המצוות התלויות בארץ בחקלאות המודרנית. המכון, בשיתוף עם מומחים ואנשי מחקר, מבצע נסיונות בכדי לאפשר פיתוח משק חקלאי חדיש ביותר ע”פ ההלכה.

על חלוצי ההתישבות התורתית אפשר להמליץ, בפה מלא, את מאמר חז”ל: “אמונה — זה סדר זרעים — שמאמין בחי העולמים וזורע”. הקמת התישבות על יסודות התורה השלמה, היתה הפגנה כבירה של אמונה ובטחון בנותן התורה.

בשבחה של אכסניה

קבוץ שעלבים קובע ברכה לעצמו בכיצוע פעולות רבות ומקיפות והקמת מפעלים לעם ולארץ, להגדיל תורה ולהאדירה. חברי הקבוץ הראו תמיד נכונות לקבל על עצמם עול דאגה לעניני כלל ישראל; לענינים שהם מחוץ למסגרת הצרה של הישוב הקטן, והוא יכול לשמש דוגמה לכוחה של חברה שיתופית חלוצית. ובודאי אין זה מקרה, שהקבוץ הזה, הראשון מסוגו בתולדות ההתישבות הדתית, מופיע ביזמת קבוץ שעלבים ובהוצאתו.

הקבוץ נוסד על ידי גרעין נח"ל של "עזרא", ארגון הנוער החרדי בא"י. גרעין זה היה מורכב מבנים ובנות מבתים מסודרים ומבוססים, אשר עזבו את החיים הנוחים בעיר ואזרו כח ועזו להתישב בתנאים קשים ביותר מתוך אמונתם הגדולה ואהבתם לארץ ישראל ומתוך רצון לתקוע יחד לבנין ויצירה תורתית, בדרך העולה ירושלימה, להר בית ה'.

יכולני להעיד, שלא ראיתי פינה נידחת, שוממה ועזובה, כמו המקום עליו הוקמו ב"א מנחם אב תשי"א האוהלים הראשונים של קבוץ שעלבים. מקום סלעים וטרשים, ללא דרך וכביש, על הגבול הירדני דאז, ומרוחק מישובים יהודיים אחרים.

כאמור, חברי שעלבים לא הסתפקו בהקמת ישוב חקלאי לתפארת, בבניית בית ועתיד לעצמם, אלא עשו והצליחו גם בשטחים צבוריים, חברתיים וחנוכיים רבים. קיבוץ שעלבים היה בין היוזמים להקמת "המכון לחקר החקלאות ע"פ התורה" ונושאי העול של ניהולו ושל בית המדרש להלכה בהתישבות. חברי שעלבים נושאים מאז ומתמיד בעול הארגוני והחינוכי של תנועת הנוער "עזרא". בקבוץ הוקם אולפן לעולים חדשים הפועל בהצלחה זה עשר שנים ומוסיף עולים ומתישבים בארץ ישראל וגם עושה רבות ל"עלייתם" הרוחנית-תורנית של חניכיו. הרבה בתים נאמנים בישראל הוקמו במרוצת השנים, הודות לאולפן הזה.

בקיבוץ קיימת מסגרת מיוחדת למתנדבות המשלבות עבודה בקיבוץ עם פעולות חינוך והדרכה בישובים טעוני טפוח באיזור. בנות הקיבוץ אף יסדו מרכז התנדבות בעיר לוד, המפתח פעילות ענפה בעיר ובאיזור.

לפני כשנתיים הופעלה לראשונה מסגרת למודית מיוחדת של "כולל חקלאי" בו משלבים לימוד ישיבתי עם עבודה בחקלאות. ועוד רבים הם התחומים והמסגרות בהם פוגשים את חברי שעלבים: קרוב רחוקים, עידוד עליה, פעילות למען יהודי ברית המועצות, עידוד וסיוע לאסירים ושיקומם, ארגון המתנדבות "עמינדב" ועוד.

ומן הראוי לציין, שכל העשייה המסועפת של חברי שעלבים, נעשית תמיד ללא

פרסומת וללא הבלטה; מעולם לא בקשו לעצמם “כסאות” ועמדות ואף לא כבוד וטובת הנאה. הכל נעשה תמיד בצינעה ומתוך תחושה של אחריות ושליחות. וראוי להזכיר את הפעילות הרבה למען בית הספר התורני המשותף אשר בשעלבים, בו לומדים הילדים של חמשת ישובי פא”י אשר באיזור (שעלבים, מבוא חורון, מתתיהו, גמזו ומאור מודיעים). בית הספר מצטיין ברמתו החינוכית-תורנית ולומדים בו 280 תלמידים כ”י בשש כיתות בנים (א-ו) ושמונה כיתות בנות (א-ח).

גולת הכותרת של עשייה ברוכה זו, היתה הקמתה של ישיבת-שעלבים לפני יותר מעשרים שנה. היה זה הקיבוץ שיזם את הקמת הישיבה בראשותו של רבו הראשון של הקיבוץ, הרב מאיר שלזינגר שליט”א. הקיבוץ נשא בעול ההחלה הקשה, יחד עם ראשי התנועה, וכיום מתנוססת הישיבה לתפארת במעלה הגבעה שמעל לקיבוץ.

קיבוץ שעלבים התפתח למפעל מסועף ומבורך, שצמח בשממה, בזכות האמונה והחלוציות התורתית העקבית. ישוב, אשר במרכזו עומד לתפארת בית הכנסת המפואר, המהווה מגדל-אור תורתי בדרך העולה ירושלימה.

“ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה”

בקובץ זה מדובר בעיקר על החברה השיתופית, הקיבוץ והמושב השיתופי. רעיון הקיבוץ הוא אחת ההסתעפויות של הרעיון המרכזי של השאיפה לשוויון, חופש ו”עולם יותר טוב”, המנסר בעולמנו במאה האחרונה. רעיונות החופש, השוויון והסוציאליזם קסמו מאוד להמונים עם התחלת המאבק למענם. נושא זה מטריד עד היום מאות מיליוני אנשים ברחבי העולם. במשך הזמן התברר, שלא כל מה שקוסם ונוצץ אכן מתבצע בצורה הנכונה, והביצוע הפגום מסוגל להפוך טוב לרע ואור לחושך.

הדוגמה הקלאסית לביצוע הרעיון הכולל של הסוציאליזם היא רוסיה הסובייטית הגדולה. אין ספק, כי דוגמה זו הכזיבה עד מאוד, ושהיא רחוקה מהגשמת היעדים הגדולים של צדק, משפט, שוויון וחופש לכל.

כדי לעמוד על ייחודה של החברה השיתופית התורתית — בניגוד לנסינות ההגשמה של הסוציאליזם הכפרני, כדאי לעמוד על סיבות הכשלון האיום של הנסיון הקומוניסטי ברוסיה הגדולה.

זכורני, כשהייתי לפני למעלה מששים וחמש שנים, יחד עם אבא ר’ שמואל זצ”ל, בבית המדרש, הגיעה הידיעה המסעירה על נצחון המהפכה הקומוניסטית ברוסיה. בדרך כלל נתקבלה ידיעה זו בשמחה ספונטנית על נצחון לוחמי הצדק

והשוויון. אבא ז"ל צינן קצת את ההתלהבות, בהעמידו את השאלה: "האם ללנין, לטרוצקי ולחבריהם אין יצר הרע?", והוא הביע את חששותיו מפני הקמת ממשלת-זרן חדשה, במקום זו של הצאר, אם כי בשינוי אישים ובשינוי נוסחאות. אחרי זמן קצר התברר שאכן יצר השלטון ויצר הנגם ושאר המדות הרעות, הובילו את אנשי המהפכה למעשי הרג ביזה ושחיתות, שעלו בהרבה על מעשיהם הנפשעים של אנשי המשטר הצאריסטי.

התברר שבסופו של דבר אין המשטר קובע, אלא האדם, כפי שכתב ד"ר יצחק ברויאר זצ"ל: "מי שרוצה לשנות את הכלכלה, עליו לשנות את האדם עצמו". שנוי סדרי הכלכלה, ואפילו שנוי המשטר, אין בהם כדי להביא מרפא לסיבוכים המתחדשים חודשים לבקרים, עקב העובדה היסודית של "כי יצר לב האדם רע מנעוריו". את התיקון הכללי יש לחפש בעיקר בתיקון האדם.

מובן, שיש צורך לחפש דרכי שלטון וניהול מתוקנים וישרים, האדם צריך אמצעים, שופטים ושוטרים — מכל הסוגים, כדי לשמור על עצמו ולמנוע מעצמו סטייה מדרך הישר. כך כתוב בספרי חסידות, שבן-אדם צריך להתפלל לצמצום הבחירה החופשית שלו — להעמיד לעצמו גדרים וסייגים, כדי שלא יבוא ח"ו לידי נסיון, ולידי סטייה מדרך הישר. ומעל לכל יש צורך באמונה בבורא העולם ומנהיגו, כי אם אין "יראת אלקים" במובן הפשוט ביותר, הרי בסופו של דבר הכל מותר ואין מעצור של ממש. דבר זה נמצא בתורה עוד בהתחלת דרכה של האומה, בדבריו של אברהם אבינו ע"ה: "ויאמר אברהם, כי אמרתי, רק אין יראת אלקים במקום הזה, והרגוני על דבר אשתי".

מובן מאליו, שהחברה השיתופית המצומצמת לישוב אחד ולקהילה אחת, עם משטר דמוקרטי ותקנות המבוססות על חסד, צדק ויושר, מוגנת יותר מפני התנוונות. מה שאין כן מדינה שיתופית גדולה, בה קיימת בעליל הסכנה שה"דיקטטורה של הפרוליטריאט" תיהפך תוך זמן קצר לדיקטטורה זדונית.

לפי דעתי, אין הכרע בתורה לגבי צורת המשטר הסוציאלי והכלכלי. גם צורת המשטר המלכותי לא התקבלה אלא בהסתייגות, כידוע מדברי שמואל הנביא. אצל כל שליט קיימת הסכנה, שבמקום שיכניע את עצמו בפני מלך-מלכי-המלכים הקב"ה והוראותיו, יתפוס את השלטון לעצמו, ובמקום להיות עבד לעם ולהקדיש את הכל לטובתו, יתאמץ להגדיל את שלטונו-הוא.

שונה המצב בחברה דמוקרטית, בה נבחרים בעלי התפקידים לזמן קצוב. החברה השיתופית בהתישבות מצטיינת גם בשילוב של העיסוק בהנהגת הציבור והעיסוק בעבודה ובמלאכה. גם אלה אשר עוסקים בתפקידים צבוריים רואים בזה שליחות לתקופה מוגבלת ובתום התקופה הם חוזרים לעבודה בשדה ובסדנה, כלול וברפת. הכל נעשה מתוך תחושה של שליחות, ועל ידי כך מונעים יצירת משרות של שלטון

והנהגה בלבד. חז"ל אומרים במסכת אבות: "אהוב את המלאכה — ושנא את הרבנות". והעיר הרבי מקוצק זצ"ל: בכל דבר יש "מלאכה" ויש "רבנות", היינו עשייה ממש וגם כההכרעה ושלטון. עלינו להדגיש בכל משרה — גם במשרה שהיא מעצם טבעה כבחנינת "רבנות" את צד העשייה והמלאכה ולמנוע מצד "הרבנות" להשתלט עלינו.

זהו היתרון של החברה ההתישבותית-שיתופית העוסקת בישובה של ארץ ישראל ובנינה, חברה מתפרנסים מיגיע כפיים תוך שוויון במעמד ובזכויות, וכולם שותפים בניהול ובאחריות בכל תחומי החיים של הישוב ושל המשק, של החברה ושל הקהילה.

כאמור, לכאורה אין הכרע בתורה בנוגע לצורת השלטון, וביחוד בנוגע לצורת המשטר הכלכלי והחברתי. אבל נמסר לנו בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה על נושאים שונים כגון: משטר הקרקעות בארץ ישראל, דיני העבודה, שמיטת קרקעות ושמיטת כספים, דיני עבדים, הנתינה לאח אשר "מטה ידו", מתנות עניים ודיני צדקה וחסד ועוד ועוד.

גישתם של חז"ל, בימים קדומים, אל העבודה והמלאכה ואל העובד, היתה שונה מיסודה מהמקובל בחברה הכללית — גם במתורבתת ביותר, בתקופות אלה. בזמן שחכמי יוון ראו בעבודה דבר בזוי שאינו מתאים לאיש חפשי ולחכם אלא ל"עבדים", העריצו חז"ל את העבודה והם עצמם עסקו בכל העבודות ובכל המלאכות, עד שאמרו (בראשית רבה, פ' ויצא), שגדולה זכות המלאכה יותר מזכות אבות. והפתגם אומר: "מלאכה — מלוכה", שבעבודה יש תפארת מלכותית.

יש בתורה שורה של חוקים וצווים הקובעים משטר של צדק, משפט וחסד לכל. חוקי הקרקע, כגון חוק היובל, גאולת הקרקע וכד', יש בהם כעין משטר "סוציאליסטי", המיועד לשמור על הקשר של האדם ואדמתו ועל חלקו של כל יהודי באדמת ארץ ישראל והוא מונע יצירת המוני עקורים ותלושים הנקראים בלע"ז "לומפן-פרולטריאט".

יש חוקים לשמירת הקרקע ולשמירת הסביבה מבחינה אקולוגית, ולא רק מבחינה כלכלית (ראה בפרקים הראשונים של מסכת בבא בתרא ועוד). חז"ל הסתייגו מהישיבה בכרכים ושיבחו את הישיבה בכפר בישובים חקלאיים.

יש בתורה — זה בצד זה — דיני גניבה, גזילה והשבת אבידה, המחמירים עד מאוד בשמירת הרכוש של הפרט, ויש מאמר האומר: "הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו", ויש דיני ריבית המלמדים על עקרונות (ע"ן פתוחה וקו"ף קמוצה)

הכסף, דהיינו שהכסף לא יתן פירות ורווחים, אלא רק העבודה. (עיין בספר "נחליאל" של ד"ר יצחק ברויאר זצ"ל).

במסכת בבא מציעא (סוף פרק השואל) יש שורה של דינים בענין היחס לעבודה ולעובד, המסתמכים על הפסוק "למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור", שיש בהם מהנוהגים המתקדמים ביותר לגבי היחס לעובדים.

יש בחז"ל עקרון של "ישׁוב העולם" ו"ישׁוב ארץ ישראל" המשפיע בהכרעות הלכתיות, ומכאן השבח לעבודה בחקלאות. ה"חתם סופר", כידוע, כולל בזה את כל העבודות הקונסרוקטיביות והיצרניות בארץ ישראל.

החברה השיתופית תורתית איננה מסתפקת בשאיפה לעצב את החיים הדתיים של החברה ושל הפרט, ושואפת לתיקונם של כל תחומי החיים — חיי הישוב, המשק, הכלכלה, המסחר, המשטר והממסד. ואכן, יש לחברה הזאת את כל המרכיבים החיוביים על מנת להגיע למטרה הנרצית.

השתייכותו של האדם לחברה טובה, היא מרכיב חשוב עד מאוד להצלחתו במאמציו להטות את דרכיו לטובה, כדברי הרמב"ם (הלכות דעות, פרק ו'): "דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחרי רעיו וחבריו... לכך צריך האדם להתחבר לצדיקים... ויתרחק מן הרשעים... כדי שלא ילמד ממעשיהם... וכן אם היה במדינה שמנהגותיה רעים... ילך למקום שמנהגותיו צדיקים" ("מדינה" פרושה כאן מקום, עיר, ישוב).

מדברי הרמב"ם יש ללמוד את החשיבות המכרעת שיש לחברה ולדפוסי החברה ומשטרה על חיי האדם.

בפרקי אבות, פרק ה' משנה י' נאמר: ארבע מדות באדם, ואחת מהן היא "שלי שלך ושלך שלך" — חסיד. המהר"ל מפראג בספרו "דרך חיים" אומר: יש מקשים, איך אפשר לומר "שלי שלך ושלך שלך" יהיה חסיד, כיוון שלא מקפיד על שלו ויתן כל אשר לו לאחרים? (וכוונתם לומר שאין זו נחשבת כמדת חסידות). דומני, שהקושיה הזאת איננה תופסת, כי במשנה זו אין המדובר בנתינת צדקה, שלגביה אמרו חז"ל "המזבז, אל יזבזו יותר מחומש". כיון שבאותו פרק באבות ישנה משנה מיוחדת המדברת על "ארבע מידות בנותני צדקה", הרי בהכרח המשנה הקודמת איננה עוסקת בנתינת צדקה. אלא המשנה הזאת מדברת על המידות של האדם, ועל נטיותיו ותכונותיו בעיסוקיו בענינים הכלכליים בכלל. ועל זה אמרו חז"ל, כי מידת החסיד היא "שלי שלך ושלך שלך", דהיינו שיתן את חלקו לצבור ויתפרנסו כולם ביחד, בנוסח הסיסמה הידועה: אחד בעד כולם, וכולם בעד האחד. החיים של החסיד הם חיים של "נתינה" והטבה לזולת, מבלי שיצטרך

לבריות ובלי שיחסר לו לפרנסתו ח"ו. עד כמה שבן-אדם צריך להרגיל את עצמו ל"נתינה" למדנו מדבריו של בעל ה"חזון איש" זצ"ל, שאמר פעם לאחד מבאי ביתו, שהיה פקיד בבנק: תשתדל תמיד לעסוק בנתינה, אפילו שזה לא כסף שלך, כי האדם צריך להשתדל תמיד לתת ולהשפיע לזולת, ויש להרגיל עצמו בזה!

כבר לפני שישים שנה הרימו חברים יקרים אשר התארגנו במסגרת "פועלי אגודת ישראל" בפולין את הדגל של החיאת הצדק הסוציאלי של התורה, וניהלו מאבק קשה למען הטבת מצבו של הפועל החרדי. עם השואה אשר פקדה את יהדות אירופה, נקטעה פרשה מפוארת זו. למרות העליה הגדולה אשר חלה ברמת החיים של הפועל, גם של הפועל החרדי, עדיין יש הרבה לפעול בתחום זה — "מקום הניחו לנו אבותינו להתגדר בו". ההגשמה של הצדק התורתי צריכה ויכולה להיות רק בארץ ישראל. על ההתישבות השיתופית התורתית, על כל זרמיה ודפוסייה, להרים את הדגל הזה בכח ובעוז. יש ליזום לימוד ומחקר מקיף על חלקי תורה אלה, על המצוות בין אדם לחברו, ועל כל הענינים הסוציאליים והחברתיים שמסתעפים מהם, ללמוד אותם ביסודיות, ללמוד וללמד, לשמור ולעשות בחיים המעשיים.

ההתישבות התורתית עשתה גדולות ונצורות בלימוד המצוות התלויות בארץ והחיאתן והשפעתה בתחום זה רבה בכל הציבור הדתי. תפקידה להמשיך גם בנושאים אלה של ישום חוקי התורה בחיי החברה והכלכלה, המהווים חלק מרכזי בתורתנו הקדושה, כדי שנוכה לתורה שלמה, "משפטי ה' אמת — צדקו יחדיו" — בזמן שצדקו יחדיו.

מי יתן, והקובץ הזה, יעורר ויתרום להרחבת השורות של ההתישבות התורתית השיתופית, ולהחזיר את עטרת המצוות שבין אדם לחבירו ליושנה, כי "ציון כמשפט תפדה ושביה בצדקה". על ידי הגברת הצדק נגביר את כוח הקדושה, כנבואת הנביא ירמיהו (פרק ל"א, כב): "עוד יאמרו את הדבר הזה בארץ יהודה ובעריו, בשוכי את שבותם, יברכך ה' נוה צדק הר הקודש", כי הצדק סולל את הדרך להר הקודש.

לשמחת לבב זכיתי לראות את הנוער, אשר לבבו ער לתורה ולמצוותיה, לקיימה לעבדה ולשמרה בחדות עוז. אשרי עין ראתה בימים האלה, המוסיפים תקוה לישועות הנבאות לשיבת בנים לגבולם, ומלאה הארץ דעת ה'. ובגילי שמחה הנני חותם בברכה שיצליחו בכל פנותיהם, ויזכו לראות בנחמת ציון, כנפשם הטובה ונפש החותם ברכה, אי"ש.

יום ב, ב' תמוז ת"ש

דברים שכתב מרן בעל "חזון איש" זצ"ל בספר-האורחים של קיבוץ "הנוער האגודתי" בכפר סבא, בבקרו במקום.